
Natya Shastra Chapter 20

नाट्यशास्त्रम् अध्यायः २०

Document Information

Text title : naaTyashaastra adhyaaya 20

File name : natya20.itx

Category : nATyashAstra, major_works, bharata

Location : doc_z_misc_major_works

Author : Sage Bharata

Transliterated by : dpadmakar at hotmail.com

Proofread by : dpadmakar at hotmail.com

Latest update : October 6, 2001

Send corrections to : sanskrit at cheerful dot c om

This text is prepared by volunteers and is to be used for personal study and research. The file is not to be copied or reposted without permission, for promotion of any website or individuals or for commercial purpose.

Please help to maintain respect for volunteer spirit.

Please note that proofreading is done using Devanagari version and other language/scripts are generated using **sanscript**.

March 24, 2024

sanskritdocuments.org

నాట్యశాస్త్రమ్ అధ్యాయః ౨౦

॥ శ్రీరస్తు ॥

భరతమునిప్రణీతం నాట్యశాస్త్రమ్

అథ వింశోఽధ్యాయః ।

సముత్థానం తు వృత్తీనాం వ్యాఖ్యామ్యనుపూర్వశః ।

యథా వస్తూద్భవం చైవ కావ్యానాం చ వికల్పనమ్ ॥ ౧ ॥

ఏకార్ణవం జగత్ కృత్వా భగవానమ్యుతో యదా ।

శేతే స్మ నాగపర్యజ్కే లోకాన్ సంక్షిప్య మాయయా ॥ ౨ ॥

అథ వీర్యబలోన్మతావసురౌ మధుకైఅటభౌ ।

తర్జయమాసతుర్దేవం తరసా యుద్ధకాఙ్గయా ॥ ౩ ॥

నిజిబాహూ విమృదనన్తౌ భూతభావనమక్షయమ్ ।

జానుభిర్ముష్టిభిశ్చైవ యోధయామాసతుః ప్రభుమ్ ॥ ౪ ॥

బహుభిః పరుషైర్వాక్యైరన్యోన్యసమభిద్రవమ్ ।

నానాధిక్షేపవచనైః కమ్పయన్తావివోదధిమ్ ॥ ౫ ॥

తయోర్నానాప్రకారాణి వచాంసి వదతోస్తదా ।

శ్రుత్వా త్వభిహతమనా ద్రుహిణో వాక్యమబ్రవీత్ ॥ ౬ ॥

కిమిదం భరతీవృత్తిర్వాగ్భిరేవ ప్రవర్తతే ।

ఉత్తరోత్తరసంబద్ధా నన్విమౌ నిధనం నయః ॥ ౭ ॥

పితామహవచః శ్రుత్వా ప్రోవాచ మధుసూదనః ।

కార్యహేతోర్మయా బ్రహ్మాన్ భారతీయం వినిర్మితా ॥ ౮ ॥

వదతాం వాక్యభూయిష్ఠా భారతీయం భవిష్యతి ।

తస్మాదేతౌ నిహన్మ్యద్యేత్యువాచ వచనం హరిః ॥ ౯ ॥

శుద్ధైరవికృతైరజ్ఞైః సాఙ్గహౌరైస్తథా భృశమ్ ।

యోధయామాసతుర్దైత్యో యుద్ధమార్గవిశారదౌ ॥ ౧౦ ॥

భూమిసంయోగసంస్థానైః పదన్యానైర్హరేస్తదా ।
 అతిభారోఽభవద్ భూమేర్భారతీ తత్ర నిర్మితా ॥ ౧౧॥
 వల్గితైః శార్ఙ్గధనుషస్తీవ్రేర్దీప్తతథైరథ ।
 సత్వాధీకైరసంభ్రానైః సాత్త్వతీ తత్ర నిర్మితా ॥ ౧౨॥
 విచిత్రైరఙ్గహారైస్తు దేవో లీలాసమన్వితైః ।
 బబన్ధ యచ్చిఖాపాశం కైశికీ తత్ర నిర్మితా ॥ ౧౩॥
 సంరమ్భావేగబహులైర్నానాచారీ సముత్థితైః ।
 నియుద్ధకరజైశ్చిత్రైరుత్పన్నారభటీ తతః ॥ ౧౪॥
 యాం యాం దేవః సమాచష్టే క్రియాం వృత్తిషు సంస్థితామ్ ।
 తాం తదర్థానుగైర్జ్యేష్ఠిర్ద్యుహిణః ప్రత్యపూజయత్ ॥ ౧౫॥
 యదా హతౌ తావసురౌ హరిణా మధుకైటభౌ ।
 తతోఽబ్రవీత్ పద్మయోనిర్నారాయణమరిన్దమమ్ ॥ ౧౬॥
 అహో విచిత్రైర్విషమైః స్ఫుటైః సలలితైరపి ।
 అఙ్గహరైః కృతం దేవ త్వయా దానవనాశనమ్ ॥ ౧౭॥
 తస్మాదయం హి లోకస్య నియుద్ధసమయక్రమః ।
 సర్వశస్త్రవిమోక్షేషు న్యాయసంజ్ఞో భవిష్యతి ॥ ౧౮॥
 న్యాయాశిత్రైరఙ్గహరైర్న్యాయాచైవ సముత్థితైః ।
 యస్మాద్యుద్ధాని వర్తన్తే తస్మాన్యాయాః ప్రకీర్తితాః ॥ ౧౯॥
 [చారీషు చ సముత్పన్నో నానాచారీసమాశ్రయః ।
 న్యాయసంజ్ఞః కృతో హ్యేష ద్రుహిణేన మహాత్మనా ॥ ౨౦॥
 తతో వేదేషు నిక్షిప్తా ద్రుహిణేన మహాత్మనా ।
 పునరిష్వస్త్రజాతే చ నానాచారీసమాకులే ॥ ౨౧॥
 పునర్నాట్యప్రయోగేషు నానాభావసమ్మివితాః ।
 వృత్తిసంజ్ఞాః కృతా హ్యేతాః కావ్యబన్ధసమాశ్రయాః ॥ ౨౨॥
 చరిత్రైర్వ్యస్య దేవస్య జప్యం యద్యాదృశం కృతమ్ ।
 ఋషిభిస్తాదృశీ వృత్తిః కృతా పాఠ్యాదిసంయుతా ॥ ౨౩॥
 నాట్యవేదసముత్పన్నా వాగ్జ్ఞాభినయాత్మికా ।

మయా కావ్యక్రియాహేతోః ప్రక్షిప్తా ద్రుహిణాజ్ఞయా ॥ ౨౪॥

ఋగ్వేదాద్భారతీ క్షిప్తా యజుర్వేదాచ్చ సాత్వతీ ।
కైశికీ సామవేదాచ్చ శేషా వాథర్వణాదపి ॥ ౨౫॥

యా వాక్పృథానా పురుషప్రయోజ్యా
స్త్రీవర్జితా సంకృతపాఠ్యయుక్తా ।
స్వనామధేయైర్భరతైః ప్రయుక్తా
సా భారతీ నామ భవేత్తు వృత్తిః ॥ ౨౬॥

భేదాస్తస్యాస్తు విజ్ఞేయాశ్చత్వారోఽఙ్గత్వమాగతాః ।
ప్రరోచనాముఖం చైవ వీధీ ప్రహసనం తథా ॥ ౨౭॥

జయాభ్యుదయినీ వైవ మఙ్గల్యా విజయావహా ।
సర్వపాపప్రశమనీ పూర్వరజ్ఞే ప్రరోచనా ॥ ౨౮॥

[ఉపక్షేపేణ కావ్యస్య హేతుయుక్తిసమాశ్రయా ।
సిద్ధినామస్త్రణా యా తు విజ్ఞేయా సా ప్రరోచనా] ॥ ౨౯॥

నటీ విదూషకో వాపి పారిపార్శ్విక ఏవ వా ।
సూత్రధారేణ సహితాః సంలాపం యత్తు కుర్వతే ॥ ౩౦॥

చిత్రైర్వాక్యైః స్వకార్యారోత్థైర్వీత్థ్యజ్ఞేరన్యథాపి వా ।
ఆముఖం తత్తు విజ్ఞేయం బుద్ధైః ప్రస్తావనాపి వా ॥ ౩౧॥

[లక్షణం పూర్వముక్తం తు వీత్థ్యాః ప్రహసనస్య చ ।
ఆముఖాఙ్గాన్యతో వక్ష్యే యథావదనుపూర్వశః] ॥ ౩౨॥

ఉద్ధాత్యకః కథోద్ధాతః ప్రయోగాతిశయస్తథా ।
ప్రవృత్తకావలగితే పఞ్చాఙ్గాన్యాముఖస్య తు ॥ ౩౩॥

ఉద్ధాత్యకావలగితలక్షణం కథితం మయా ।
శేషాణాం లక్షణం విప్రా వ్యాఖ్యాన్యాన్యమానుపూర్వశః ॥ ౩౪॥

సుత్రధారస్య వాక్యం వా యత్ర వాక్యార్థమేవ వా ।
గృహీతాం ప్రవిశేత్పాత్రం కథోద్ధాతః స కీర్తితః ॥ ౩౫॥

ప్రయోగే తు ప్రయోగం తు సూత్రధారః ప్రయోజయేత్ ।
తతశ్చ ప్రవిశేత్పాత్రం ప్రయోగాతిశయో హి సః ॥ ౩౬॥

కాలప్రవృత్తిమాశ్రిత్య వర్జనా యా ప్రయుజ్యతే ।
 తదాశ్రయాచ్చ పాత్రస్య ప్రవేశస్తప్రవృత్తకమ్ ॥ ౩౭ ॥
 ఏషామన్యతమం శ్లిష్టం యోజయిత్వార్థయుక్తిభిః ।
 [తస్మాద్గద్యయస్యాపి సమ్భవో న నివార్యతే ॥ ౩౮ ॥
 పాత్రగ్రన్థైరసంబాధ ప్రకుర్యాదాముఖం తతః ।
 ఏవమేతద్బుద్ధైరేయమాముఖం వివిధాశ్రయమ్ ॥ ౩౯ ॥
 లక్షణం పూర్వముక్తం తు వీధ్యాః ప్రహసనస్య చ ।
 [ఇత్యష్టార్థవికల్పా వృత్తిరియం భారతీ మయాభిహితా ।
 సాత్త్వత్వాస్తు విధానం లక్షణయుక్త్యా ప్రవక్ష్యామి] ॥ ౪౦ ॥
 యా సాత్త్వతేనేహ గుణేన యుక్తా న్యాయేన వృత్తేన సమన్వితా చ ।
 హర్షోక్కటా సంహృతశోకభావా సా సాత్త్వతీ నామ భవేత్తు వృత్తిః
 ॥ ౪౧ ॥
 వాగ్గణ్యభినయవతీ సత్వోత్థానవచనప్రకరణేషు ।
 సత్త్వాధికారయుక్తా విజ్ఞేయా సాత్త్వతీ వృత్తిః ॥ ౪౨ ॥
 వీరాద్భుతరౌద్రరసా నిరస్తశ్శృంగారకరుణనిర్వేదా ।
 ఉద్ధతపురుషప్రాయా పరస్పరాధర్షణకృతా చ ॥ ౪౩ ॥
 ఉత్థాపకశ్చ పరివర్తకశ్చ సల్లాపకశ్చ సంఘాత్యః ।
 చత్వారోఽస్యా భేదా విజ్ఞేయా నాట్యకోవిదైః ॥ ౪౪ ॥
 అహమప్యుత్థాస్యామి త్వం తావద్ధర్మయాత్మనః శక్తిమ్ ।
 ఇతి సంఘర్షసముత్థస్తజ్జైరుత్థాపకో జ్ఞేయః ॥ ౪౫ ॥
 ఉత్థానసమారభానర్థానుత్సృజ్య యోఽర్థయోగవశాత్ ।
 అన్యాసర్థాన్ భజతే స చాపి పరివర్తకో జ్ఞేయః ॥ ౪౬ ॥
 [నిర్దిష్టవస్తువిషయః ప్రపంచబద్ధస్త్రిహాస్యసంయుక్తః ।
 సంఘర్షవిశేషకృత్స్త్రివిధః పరివర్తకో జ్ఞేయః] ॥ ౪౭ ॥
 సాధర్మణో నిరాధర్మణోఽపి వా రాగవచసంయుక్తః ।
 సాధిషేపాలాపో జ్ఞేయః సల్లాపకః సోఽపి ॥ ౪౮ ॥
 [ధర్మాధర్మసముత్థం యత్ర భవేద్రాగదోషసంయుక్తమ్ ।

సాధిక్షేపం చ వచో జ్ఞేయః సంలాపకో నామ | ౪౯ ||

మస్తర్థవాక్యశక్త్యా దైవవశాదాత్మదోషయోగాద్వా |

సంఘాతభేదజననస్తజ్ఞైః సంఘాత్యకో జ్ఞేయః || ౫౦ ||

[బహుకపటసంశ్రయాణాం పరోపఘాతాశయప్రయుక్తానామ్ |

కూటానాం సంఘాతో విజ్ఞేయః కూటసంఘాత్యః] || ౫౧ ||

ఇత్యష్టార్థవికల్పా వృత్తిరియం సాత్వతీ మయాభిహితా |

త్రైశిక్యాస్త్యథ లక్షణమతఃపరం నమ్పువక్ష్యామి || ౫౨ ||

యా శక్తనైపథ్యవిశేషచిత్రా స్త్రీసంయుతా యా బహునృత్తగీతా |

కామోపభోగప్రభవోపచారా తాం త్రైశికీం వృత్తిముదాహరన్తి || ౫౩ ||

[బహువద్యనృత్తగీతా శ్చృక్ణారాభినయచిత్రనైపథ్యా |

మాల్యాలంకారయుక్తా ప్రశస్తవేషా చ కాన్తా చ || ౫౪ ||

చిత్రపదవాక్యబన్దైరలంకృతా హసితరుదితరోషాదైః |

స్త్రీపురుషకామయుక్తా విజ్ఞేయా త్రైశికీవృత్తిః || ౫౫ ||

నర్మ చ నర్మస్పృహ్యో నర్మసోఫ్టోఽథ నర్మగర్భశ్చ |

త్రైశిక్యాశ్చత్వారో భేదా హ్యేతే సమాఖ్యాతాః || ౫౬ ||

ఆస్థాపితశ్చృక్ణారం విశుద్ధకరణం నివృత్తపీరరసమ్ |

హాస్యప్రవచనబహులం నర్మ త్రివిధం విజానీయాత్ || ౫౭ ||

ఈర్ష్యాక్రోధప్రాయం సోపాలంభకరణానువిధం చ |

ఆత్మోపక్షేపకృతం సవిప్రలంభం స్మృతం నర్మ || ౫౮ ||

నవసంజమనమ్భాగో రతిసముదయవేషవాక్యసంయుక్తః |

జ్ఞేయో నర్మస్పృహ్యో హ్యవసానభయాత్మకశ్చైవ || ౫౯ ||

వివిధానాం భవానాం లవైర్లవైర్భూషితో బహువిశేషైః |

అసమగ్రాక్షిప్తరసో నర్మసోఫ్టస్త్విజ్ఞేయః || ౬౦ ||

విజ్ఞానరూపశోభా ధనాదిభిర్నాయకో గజైర్యత్ర |

ప్రచ్ఛనాం వ్యవహారే కర్యవషాన్నర్మగర్భోఽసౌ || ౬౧ ||

[పూర్వస్థితౌ విపద్యేత నాయకో యత్ర చాపరస్తిష్ఠేత్ |

తమపీహ నర్మగర్భం విద్యాన్నాట్యప్రయోగేషు] || ౬౨ ||

ఇత్యష్టార్శవికల్పా వృత్తిరీయం కైశికీ మయాభిహితా ।
అత ఊర్ధ్వముద్ధతరసామరభటీం సమ్ప్రవక్ష్యమి ॥ ౬౩॥

ఆరభటప్రాయగుణా తథైవ బహుకపటవఞ్చనోపేతా ।
దమాన్సృతవచనవతీ త్వారభటీ నామ విజ్ఞేయా ॥ ౬౪॥

[ఆవపాతాప్లలఙ్గితాని చేచ్ఛద్యాని మాయాకృతమిన్ద్రజాలమ్ ।
చిత్రాణీ యుద్ధాని చ యత్ర నిత్యం తాం తాదృశీమారభటీం వదన్తి
॥ ౬౫॥

శాఢ్గణ్యసమార్ధ్వా హరాతిసన్ధానవిద్రవోపేతా ।
లాభాలాభార్థకృతా విజ్ఞేయా వృత్తిరారభటీ ॥ ౬౬॥

సంక్షిప్తకావపతౌ వస్తూత్థాపనమథాపి సమ్పేటః ।
ఏతే హ్యస్యా భేదా లక్షణమేషం ప్రవక్ష్యామి ॥ ౬౭॥

అన్వర్థశిల్పయుక్తో బహుపుస్తోత్థానచిత్రనేపథ్యః ।
సంక్షిప్తవస్తు విషయో జ్ఞేయః సంక్షిప్తకట నామ ॥ ౬౮॥

భయహర్షసముత్థానం విద్రవవినిపాతసమ్భ్రమాచరణమ్ ।
క్షిప్రప్రవేశనిర్గమమవపాతమిమం విజానీయాత్ ॥ ౬౯॥

సర్వరససమాసకృతం సవిద్రవిస్వద్రవాశ్రయం వ్యపి ।
నాట్యం విభావ్యతే యత్తద్వస్తూత్థాపనం జ్ఞేయమ్ ॥ ౭౦॥

సంరమ్భసమ్ప్రయుక్తో బహుయుద్ధకపటనిర్భేదః ।
శస్త్రప్రహరబహులః సమ్పేటో నామ విజ్ఞేయః ॥ ౭౧॥

ఏవమేతా బుద్ధైరేయా వృత్తయో నాట్యసంశ్రయా ।
రసప్రయోగమాసాం చ కీర్త్యమానం నిబోధత ॥ ౭౨॥

హాస్యశ్శృంగరబహులా కైశికీ పరిచక్షితా ।
సత్వతీ తాపి విజ్ఞేయా వీరాద్భుతశమాశ్రయాః ॥ ౭౩॥

రాద్రే భయానకే చైవ విజ్ఞేయారభటీ బుద్ధైః ।
బీభత్సే కరుణే చైవ భారతీ సమ్ప్రకీర్తితా ॥ ౭౪॥

[న హ్యేకరసజం కవ్యం కిచ్చదన్తి ప్రయోగతః ।
భావో వాపి రసో వాపి ప్రవృత్తిర్వృత్తిరేవ వా ॥ ౭౫॥

సర్వేషాం సమవేతానాం యస్య రూపం భవేద్భవతు ।

స మన్తవ్యో రస స్థాయ శేషాః సజ్ఞారీణః స్మృతాః ॥ ౭౬ ॥

వృత్త్యస్త ఏశోఽభినయో మయోక్తో వాగ్జ్ఞసత్త్వప్రభవో యథావద్ ।

ఆహార్యమేవాభినయం ప్రయోగే వజ్ఞ్యామి నేపథ్యకృతం తు భూయః ॥ ౭౭ ॥

ఇతి భారతీయే నాట్యశాస్త్రే వృత్తివికల్పనం నామ వింశోఽధ్యాయః

Encoded by Padmakar Dadegaonkar dadegaonkar@yahoo.com

Natya Shastra Chapter 20

pdf was typeset on March 24, 2024

Please send corrections to sanskrit@cheerful.com

